

Miljenko Svetislav
Jergović Basara

DRUGI KRUG

Copyright © 2015, Miljenko Jergović i Svetislav Basara
Copyright © ovog izdanja 2015, LAGUNA

Kupovinom knjige sa FSC oznakom
pomažete razvoj projekta odgovornog
korišćenja šumskih resursa širom sveta.

SW-COC-001767

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

DRUGI KRUG

31. 3. 2015.

Da nastavimo, Miljenko dragi, sa ogovaranjem ovog palog sveta! Moram priznati da sam se obradovao poslednji put kad se sretosmo – beše to u Novom Sadu, u pres-centru onog paklenog Sajma – videvši da je ona pometnija, naoko vrlo organizovana, uznemirila i tebe. Obradovao sam se jer sam se navikao da razloge za svoja raspoloženja i neraspoloženja tražim isključivo u sebi. Obično i budem u pravu. Najčešće sam kriv za sve što me snađe. Ali drevni bogoslovi kažu da povremeno nailaze i spoljašnja, „nezaslužena“ iskušenja, koja služe da ti pokažu koliko si u stvari krhka struktura i koliko je tvoj „mir“ nesolidna građevina. To je dobar lek protiv oholosti i visokoumlja kome su, avaj, svi Adamovi potomci skloni. Kad i ti odahnu u restoranu *Paprika*, pomislih: nisam u ovome sam. Da bih, kad sam se vratio u selo, pomislio da su svi koji su se muvali po Sajmu takođe bili uznemireni, bar koliko i ja, ali da je većina tamo prisutnih navikla na uznemirenost

kao na normalno stanje. To su većinom sasvim mladi momci i devojke, rodili su se u atmosferi uznemirenosti i histerije, ne pamte predinformatička vremena i dirljivo su spremni da se pomuče ne bi li izborili svoje mesto u svetu sutrašnjice. Videćemo hoće li im to poći za rukom. Hoće li sutrašnjici poći za rukom?

Mislim da pomenuti skup spada u sve brojniju grupu „veštačkih“ događaja koji, zapravo, ne bi trebalo da se zbivaju, a zbivaju se sve češće. Nisam tamo bio, ali smem se opkladiti da je ona letnja (jesenja?) škola u Kumrovcu u poređenju sa novosadskim eurosкупom bila nedostižni uzor organizovanosti, svrhovitosti, pa, ako hoćeš, i dobrog raspoloženja. Komunisti su znali da se provesele, naročito pred sunovrat, kada ništa drugo nisu ni radili nego se selili sa proslave na proslavu i iz letnje škole u drugu letnju školu.

Druga stvar, previše je tu bilo elektronike na srazmerno malom prostoru. Svi mi, tamo prisutni, bili smo istovremeno na još mnogo mesta, u komunikaciji sa osobama stotinama kilometara udaljenim, koje su, takođe, posredno bile u onom, ne znam kako da ga nazovem – enterijeru, a to što smo *fizički* bili tamo gde jesmo ništa ne znači, čovek je tamo gde mu je pažnja. A gde je pažnja nas, današnjih ljudi? Na svim mestima, osim na onom gde bi trebalo da bude – u samoj sebi. Odsustvo koncentracije je kuga dvadeset prvog veka, a traćenje pažnje je postalo prava epidemija. Uzmimo slučaj onog pilota koji se spektakularno samoubio zajedno sa sto pedeset samoubistvu nesklonih putnika. Ne znam kako je u tisku, ali ovde u štampi (i na interentu) već danima ide serijal sa detaljima iz života masovnog kamikaze. Ne kažem da takve stvari treba kriti,

kao što se to radilo u SSSR-u (s dobrim razlogom, kako se pokazalo), ali u čemu je smisao, makar bio i naopak, morbidnog prolongiranja jedne jezive katastrofe, zaista ne znam. Moram se na kraju zapitati: da li je više uopšte moguće da se dogodi bilo šta osim katastrofe?

Možda nije prilično, ali ne mogu a da ne opazim jedan apsurd. Preduzete su sve mere protiv terorista, vrata pilot-skih kabina blinidrana, a budući da katastrofe moraju da se događaju, ulogu terorista su preuzeli piloti. Ako one-moguće i pilote, stvar će u svoje ruke uzeti stjuardese. A kad se i njima stane na rep, avione će obarati putnici. To je budućnost vazdušnih katastrofa. Daj Bože da grešim.

Kao što ti pomenuh tokom zajedničkog hoda po novosadskim euromukama, ovih dana sam uronio u iščitavanje dnevnikâ Nikole Krstića, koje sam ti toplo i preporučio. Zbog drugih obaveza nisam podaleko stigao (do polovine drugog od osam tomova), ali i iz ovoga što sam pročitao vidim – a slutio sam to i ranije – da na zvanične i poluzvanične istorije ne treba davati ni pet para. Mi, Miljenko, odrastamo kljukani najogavnijim lažima, koje su pride i teški kič. Ja razumem ljudsku potrebu da se štošta prećuti i da se prošlost dotera i ulepša – konačno, i sam tome rado pribegavam – ali srpska istorija devetnaestog veka je toliko masna laž da čitanje tih kupusara povećava holesterol.

Neka ovo bude sve za danas. Trebaće neko vreme da se, kako se to kaže, zahukćemo, kao one starinske parne lokomotive koje su na jedvite jade polazile sa železničkih stanica.

Pozdrav,

B.

Nama su, dragi Basara, za početak, potrebni putokazi. Dan nakon što smo se vidjeli, i nakon što smo obojica, glavom bez obzira, uspjeli pobjeći iz onog aseptičnog vele-sajamskog prostora, ja sam kretao prema Zagrebu. Mislio sam, neće biti problem, pomalo ojunačen prethodnim iskustvom iz Salzburga, odakle sam, tri dana ranije, vozio u Zagreb, da bih mogao stići u Novi Sad. U Salzburgu sam, naime, bez problema našao hotel za koji i nisam znao gdje je, znao sam samo kako se zove i da je na pet minuta od željezničkog kolodvora, a na odlasku sam savršeno jednostavno pronašao i autoput i smjer prema Villachu i Sloveniji. Nije da sam naročito snalažljiv, ali na Zapadu, brate, u Austriji, za sve što ti na um padne, i za selendru na jugu Koruške, i za svaki od valjda i pedesetak hotela u Salzburgu, postoji putokaz. Ne samo da postoje putokazi nego su ispisani krupnim, lako čitljivim fontom, na čistim i urednim pločama po kojima nema ni blata ni hrđe, i nisu okruženi nikakvim drugim natpisima koji bi ti odvlačili pažnju. Na Zapadu se snalaziš i ako si idiot, nema šanse da se izgubiš, jer te uvijek neki putokaz nekamo usmjerava. Baš kao na aerodromu.

E, nisam računao da svega toga u Novom Sadu neće biti. Mislio sam, naši smo, domaći, snaći ću se već nekako, a nije mi u prirodi da se pred putovanje raspitujem, jer znam, ako pitam, odgovor će me nasekirati. Ništa me više ne nasekira nego ono – treći semafor lijevo, pa pravo, desno, lijevo pa preko mosta... Uvijek onaj kojeg pitam nešto krivo kaže, ili ja krivo upamtim, i onda je dvostruka šteta. Izgubim se i još se naljutim na onog kojeg sam pitao za put. Ili se opsesioniram njime, pomislim da me je namjerno na krivu stranu uputio. Pa onda mislim zašto je to učinio.

Zato je bolje ne pitati nego krenuti, uzdajući se u putokaze.

Vozio sam od hotela *Park*, krenuo prema centru grada, prošao kroz onu mitsku Jevrejsku ulicu, jednu od meni najupečatljivijih ulica srpske književnosti, nad kojom je stražario duh Aleksandra Tišme, a ubrzo nakon toga sam se, uz nekoliko skretanja nalijevo, i izgubio. Nisam se brinuo zbog toga. Računao sam, uskoro će neko veliko raskršće, a na njemu putokazi u svim pravcima. Međutim, velikog raskršća neće biti.

Na kraju sam se, pomalo i krivnjom suvozača Ante Tomića, našao na autoputu prema Beogradu. Teško je reći kako je tačno do toga došlo, ali šteta je bila nepopravljiva. Tomić je, međutim, bio posve ravnodušan, kao dijete spokojan. Ili spokojan kao netko koga voze i kome je, zapravo, svejedno, jer zna da onaj drugi, u ovom slučaju ja, treba naći rješenje. Srećom, odozda je sjedio Dejan Jović, profesor na politologiji u Zagrebu, bivši savjetnik predsjednika Republike, kojeg je Josipović smijenio nakon što je ovaj napisao članak u nekom stručnom časopisu i u tom članku doveo u sumnju demokratsku proceduru i slobodu odlučivanja na referendumu kojim je 1991. odlučivano o hrvatskoj samostalnosti. Dodao sam Joviću kartu regiona, regije, bivše nam Jugoslavije, te je on, premda nevozač, odgovorno iščitao mapu i uputio me na izlaz za Indiju, jer da ćemo od Indije lako prema Rumi i autoputu Beograd–Zagreb.

I tako smo se provezli pokraj izlaza za Bešku, gdje sam opet pomislio na tebe; uz cestu su se, kao nekom velikom viljuškom povučene, pružale oranice crne sremske zemlje, i gledajući u njih više nego u drum pred sobom, počela me otpuštati nervoza. Prestao sam misliti o putokazima kojih

nema i o razlozima zbog kojih u bijelom svijetu putokazi postoje, a mi živimo u vukojebinama u kojima je trajno zatajeno gdje je šta. Višak putokaza bi, pretpostavljam, omogućio neprijatelju da nas brže osvoji, pa ih zato nismo postavljali. Nama je kultura putokaza strana, kao što nam je strana svijest da bi se u svakom trenutku trebalo znati gdje je što i na koju stranu čovjek da krene. Naše su zemlje vječna tajna, zamršena onima koji se spremaju na put. Naše su zemlje kao iz bajke: iza sedam gora i sedam planina, pa još i iza sedam mora, kome je u konačnoj podjeli naše sirotinje more ostalo. A njihove su zemlje uredne, čiste i jednostavne, tako da nalikuju gospodskim stanovima u kojima svaka stvar ima svoju funkciju.

Provezli smo se kroz Indiju. Nikad nisam bio u toj varoši, a svidjela mi se veoma. Podsjeća na slike Save Šumanovića iz njegove zrele, predsmrtne faze. Ta neutješna ravnica, sa kućama koje su slične, ali tako da ne budu iste, nego svaka ima svoju sudbinu i svoje crte lica, mene kao čovjeka sa planina – iz kotline između planina – zna potresti. Rasplakao bih se koliko mi je ravnica tužna.

I onda konačno Ruma: opustošeno, odavno uništeno, kolonizirano mjesto, kao iz onih stihova pokojnog pjesnika: Tukli su me tri boksera iz Rume, tukli su me dugo, monotono... Stihove navodim po sjećanju, pa ne stavljam navodnike, jer mi sjećanje nije pouzdano.

A dalje je sve išlo lako. Taj autoput postao mi je zadnjih godina cesta kojom najčešće idem. Iako, bilo mi je neobično ne skrenuti prema Beogradu nego nastaviti za Zagreb. Navikao sam se da putujem za Beograd, čak i kad ne znam što ću tamo. Beograd je postao jedno od važnih mjesta moje životne dezorijentacije.

Spominješ opet naše zvanične historije. Govorili smo mnogo o njima, a ti si se ibretio nad njihovim školskim lažima. Jest, ništa od toga nije istina, treba čitati dnevnik, kad god ih ima i gdje god ih ima. Ali što vrijeme više prolazi, mene u tim dnevnicima sve manje zanimaju historije same, i sve manje me zanimaju naša plemena i narodi, a sve mi je važnija sitna svakodnevna istina ljudi koji su prije stotinu godina zapisivali svoja dnevna iskustva i događaje. Šta su jeli, gdje su pili, s kim su se sastajali. Na kraju, to će i biti ona važnija povijest našega svijeta. U državnom, vojnom i kulturnom smislu, mi smo neka vrsta neuspjeloga eksperimenta sa granica velikih imperija. Tako smo savršeno beznačajni. U pojedinačnom, u individualnom i strogo privatnom smislu nije tako. Jedan obični Srbin ili Hrvat, jedan naš čovjek, koje god vjere bio, to je svejedno, činovnik, hamalin sa željezničke stanice u Beogradu ili fakir u Dubrovniku (riječ fakir na dubrovačkom znači to: nosač), policijski uhoda ili čestit čovjek, liječnik internist, prosjak, šloser, šuster, dunderin, vrijedi tačno onoliko i potencijalno je zanimljiv tačno onoliko koliko i bilo koji drugi čovjek na zapadu ili istoku. Njegova historija ravnopravna je svim drugim ličnim i privatnim historijama. U tome se on razlikuje od naših država, vojski i kultura, koje su žalosno beznačajne, tako da se nad njima stalno moramo snebivati. Što nam i nije teško, jer smo snebljivi po prirodi.

Danas je puhao neki užasan vjetar, koji je mijenjao smjereve, južne, pa zapadne, i izgonio na površinu sve kanalizacijske smradove. Vremenske prilike utječu na rečenice.

Živio,

m

1. 4. 2015.

I ovde duva, Miljenko, glave nosi.

Tačno je da u Novom Sadu, kao ni drugde u Srbiji, uostalom, putokaza nema, ali sve i da ih je i bilo, morao si završiti na beogradskom autoputu. Autoputem se iz Novog Sada može stići ili u Beograd ili u Suboticu. Nije trebalo da skrećeš u Indiju, iako se pokazalo poučnim, da si samo nastavio autoputem za desetak minuta bi izbio na (relativno) novoizgrađenu petlju kod Surčina i otuda – pravac Zagreb. No, dobro, malo si proputovao Sremom. Video si Indiju u kojoj – kao što svojevremeno rekoh – imaš dosta čitalaca, a čiji Kulturni centar planira da tebi i meni upriliči književno veće povodom knjige *Tušta i tma*.

Inače, ima objašnjenje za tu zbrku sa putokazima. Da bi putokazi osvanuli na raskršćima, pre toga moraju postojati u glavama, a to, nažalost, na Balkanu, a naročito u Srbiji, nije slučaj. Ne bih se smeo zakleti, ali ne bih ni odbacio mogućnost da u maniji saobraćajnog neobeležavanja ima i izvesne svesne zluradosti tipa „ja znam put, a ko ne zna, taj neka se snalazi“. Pogruženi u velike priče i još veće planove, ovdašnji „državnici“ ne nalaze vremena za sitnice poput uređenja gradova, asfaltiranja rupčaga po kolovozima, čišćenja odvodnih kanala, izgradnje kanalizacije – sve je to ostavljeno da čeka osvit velikog dana u kome će svi Srbi živeti u jednoj državi. U međuvremenu se odustalo od tog cilja – ne, međutim, pre nego što je realnost na najgrublji način pokazala njegovu neostvarivost – ali je velikodržavni murdarluk ostao i ostaće za sva vremena.

Inače, novosadska petlja je enigma i za nas lokalce. Sada je tu ipak uvedeno nešto reda, ali tek nakon što je, pre godinu ili dve, jedna žena poginula zbog odsustva bilo kakve signalizacije. Zakucala se u stub naplatne rampe (koja ni dan-danas nije u funkciji) i ostala na mestu mrtva. Ja, inače, kad idem u Novi Sad, koristim takozvani stari put, zato što ga znam napamet, pa mi ne treba nikakva signalizacija. Ali u nekoliko navrata, kada sam zbog žurbe morao autoputem, izbijao sam na zrenjaninski put ili produžavao prema Subotici, pa se isključivao posle dvadesetak kilometara. To se događalo (a verovatno se još događa) i Novosađanima. I uopšte, samo li maknem sa ustaljenih maršruta – Beška – Beograd, Beška – Čačak, Beška – Bajina Bašta – gotovo uvek zalutam.

Tek je pogreška uključiti GPS. Kao što božiji putevi nisu naši putevi, tako ni srpski putevi nisu GPS-ovi. Imaju ti putevi svoju zaumnju, satelitskom navođenju nedokučivu logiku. A u slučajevima kada čovek i naiđe na putokaz, samo će retko – ili nikada – uspeti da sazna koliko kilometara ima od putokaza do mesta ka kome pokazuje. Razdaljine između gradova kao da su državna tajna. (Najbolja ilustracija takvog orijentalnog stanja duha je autentična fotografija koju sam video za vreme boravka na Kipru: dva radnika, na turskom delu ostrva, sa kanticom boje crtaju onu žutu liniju pored bankine; naišli na granu otpalu sa drveta i – umesto da granu uklone – opcrtaju žutu liniju oko kontura grane.)

I dalje čitam Krstićeve dnevnike, nadam se da ćeš ih nabaviti, nećeš zažaliti, tvrd ti stojim. U pravu si: istorija jednog vremena najbolje se da sagledati kada je pisana uzgredno, usred uronjenosti u takozvane male stvari i

poslove i – znaš šta – kad malo bolje razmislim, mislim da su „velike stvari“ i „velika posla“ najobičniji lažni mit. Krstić, inače, nije bio nešto naročito političan, a još manje sluđen pompeznim serpstvovanjem, što samo povećava objektivnost njegovih sudova. Išao je, a da to nije ni sanjao, podaleko ispred vremena taj lucidni erotoman iz devetnaestog veka. Namislili, recimo, ondašnji državnici da osnuju medicinski fakultet, a Krstić to komentariše otprilike ovako: „Ne samo da nemamo nastavni kadar, opremu i zgradu za medicinski fakultet, mi nemamo čak ni bolesnike dostojne medicinskog fakulteta... Cirkus!“

Imao sam sličan osećaj i prilikom čitanja *Memoara* prote Mateje Nenadovića, očevica i učesnika Prvog ustanka. U ono vreme ljudi su nešto manje lagali nego danas, a prota je – jer je bio pop – lagao još manje, pa se u njegovim pisanijama famozna „srpska revolucija“ ukazuje kao ono što je doista bila – haotična pobuna, motivisana ličnim interesima, a ne slobodarstvom i namerom stvaranja nekakvog balkanskog Pijemonta, kako je to u zvaničnim istorijama predstavljeno.

Budući trezven čovek, ni Krstić ne laže, bar ne previše. Za sada vidim da je glavni istorijski događaj u Srbiji druge polovine devetnaestog veka bio – ručak. Krstić nijedan ne propušta da pomene. A ako ruča u kafani, uredno priloži i cenu.

Vaistinu, ničega novog pod suncem, Miljenko.

B.

Ama, nisam ja, Basara, ni tražio autoput koji bi iz Novog Sada vodio prema zapadu, nego najobičniji drum

prema Rumi, onaj preko Fruške gore, ali ga nisam našao nego sam završio na autoputu za Beograd. No, to sad više nije važno. Vidio sam Indiju.

Danas je, vjerojatno si to vidio ako gledaš televiziju, Šešelj spalio hrvatsku zastavu, na što su ovdje ponovo pali u ekstazu, i na mah su opozvali – tojest pozvali na konsultacije – hrvatskog veleposlanika u Beogradu. Ništa Hrvate neće tako oduševiti, toliko ih iznutra obasjati, učvrstiti ih na njihovom putu i u svakom pogledu razrahatleisati i usrećiti kao kad Srbin zapali hrvatsku zastavu. Još bi im milije bilo kada bi zapalio i nešto konkretnije, recimo živog Hrvata, na primjer iz Subotice ili iz Beograda. Ta paljevina zastave podiže ih iz proljetne depresije i iz njihove vjekovne mrzovolje i tuposti pitbul terijera koji se prežderao živih janjećih džigerica, pa sad ne zna kud bi sa sobom. Općenito, da nije Šešelja, hrvatska politička elita, a s njom i hrvatski nacionalisti svi i svuda, bili bi zadnjih mjeseci za dvadesetak postotaka lošije raspoloženi.

Mene sve to uznemiri pa unezvjeri, raštima me na pola sata, pa moram da prilegnem i odspavam, a nakon toga da čitam nešto što nema veze s Hrvatima i sa Srbima, recimo *Vrtoglave godine* Philippha Bloma, briljantnu knjigu o Europi između 1900. i 1914. i o društvenim raspoloženjima, običajima, svakodnevicima i tehnološkoj euforiji koji su nas uveli u Veliki rat, koji se do u beskraj, evo, nastavio sve do danas, premda smo u školi učili da je završio 1918. i da se zove Prvi svjetski rat. Ali meni se, brate, čini da se Šešelj ne bi danas bavio spaljivanjem hrvatske zastave da je ijedan rat u ovim krajevima, uključujući onaj Veliki, ikada završio. Suprotno školskim udžbenicima, većina ratova jednom započne, ali nikada

ne završi. Ili ne završi prije nego što se ne istroši i ne ugasi civilizacija unutar koje su buknuili. A ponekad ni tada. Recimo, srpski ustanci, prvi i drugi, također nikada nisu završili, premda Otomanske imperije odavno već nema, kao ni svijeta protiv kojeg su se ustanici digli. I, eto, preko Philippa Bloma, toga sjajnog Europljanina, opet se ja vratih na Srbe i Hrvate i na Šešelja.

Čini mi se da tebe drži trajno gađenje u odnosu na tip živoga organizma i socijalne pojave kakvu Šešelj predstavlja. To je kao neki tvoj kolumnistički gard, ali čini mi se i privatni stav. Iako u tvojim romanima ima kojekakvih gadova, bitangi i ništarija, takvi se obično pojave kao figure u komediji, satiri i burleski. Gledaš na njih sa strane, rugaš im se ili ih puštaš da se oni rugaju tebi, ali se uglavnom ne udubljuješ u njihove egzistencije i životne razloge. Jesam li u pravu? Ovo te pitam jer ja otkad sam ih postao svjestan, još krajem osamdesetih, svih tih bakterijskih, infektivnih nacionalističkih pojava, najprije među Srbima, a onda i među Hrvatima, imam neku nastranu potrebu da ih pokušam razumjeti, da pokušam osjećati ono što oni osjećaju. Recimo, šta je to u Vojislavu Šešelju što ga navede da prvoga aprila 2015. pred javnom institucijom Republike Srbije spaljuje hrvatsku zastavu. Reći ćeš da on to radi da bi srpskim vlastima pravio probleme. Ali to i nije neko objašnjenje. Uostalom, šta čovjeka koji je preturio šezdesetu preko leđa, a da u životu ništa nije napravio, osim što je nabrao desetak godina robije, što komunističke što europske, navodi da vlastima, svejedno kojim, pravi probleme? Razumio bih da mu je cilj da postane nekakav ministar, predsjednik mjesne zajednice ili rimski car. Ili barem da postane mučenik. Ali ništa od

toga on više ne može biti. Kažu da je teško bolestan. Bit će da jest. Ali čak je i to u njegovom slučaju posve neuvjerljivo. Šta je to što bi u Šešeljevom slučaju bilo uvjerljivo? Šta se događa u njegovoj glavi i tko je on, zapravo? Šta mu prvo na um padne kada se ujutro probudi? I tko su svi ti ljudi, oni tamo i ovi tu, koji jedni drugima čine radost i veselje tako što im pale zastave, ili im rade još nešto puno gore? Na kraju krajeva, šta Šešelj kaže ženi i djeci kada ih vidi? Šta je njegova intima? To ne znam i ne razumijem, još od vremena kada sam ga na nekim video snimcima gledao kako drži govore i protjeruje Hrvate iz Hrtkovaca.

Što se tiče izvještaja o srpskom ručavanju u devetnaestom vijeku, takve su stvari naročito dragocjene. Između ostaloga i zato što pokazuju da se naš svijet, onaj građanski i malograđanski, odavno hranio po krčmama i mehanama. Tako je počela, a bogme skoro i završila naša modernizacija. Napustili smo kućno ognjište da bismo se zaputili u birtiju iz koje se više nikada nećemo vratiti. Ili smo sišli s drveta i odmah krenuli u kafanu. Tamo je, međutim, sve zastalo.

Danas je, biva, i dan lažova. Novine i portali puni su takozvanih šaljivih vijesti. Teško tu vrstu šaljivosti podnosim. I tu potrebu ljudsku da ti se prvog aprila obraća s nekom idiotskom dosjetkom. Prvi april je prilika neduhovita da se bave humorom. To je kao kad bi postojao jedan dan u godini kada bi zapjevali svi oni koji nemaju sluha.

Zdravo mi budi,

m

2. 4. 2015.

Pažljiv si čitalac, Miljenko. Tačno je! Osećam stravičnu odbojnost – a to je više od gađenja, jer se ponekad zgadim i sam nad sobom – prema oblicima života poput Šešeljevog. Da bih ti to pobliže objasnio, moram posegnuti za primerom historiografije drevnog Egipta. Zvanični egipatski istoričari – drugih, uostalom, nije ni bilo, istorija je tek u novije vreme sišla u narodne mase – beležili su isključivo nadolaženja i povlačenja Nila, rođendane faraona i faraonove dece, periodične rituale u čast ovog ili onog boga i slične čisto protokolarne stvari. Pobune, neredi, meteži – kojih je, razumljivo, bilo i u ono doba i koje beleže istorije okolnih naroda – bez obzira koliko nasilni i masovni bili, uopšte nisu pominjani. Totalni muk! Članak u kome sam to pročitao sasvim je predvidivo ismejavao takvu praksu, nabijao joj na nos „neobjektivnost“ i manipulativnost, istoričarsko služenje „vladajućoj klasi“ i slične modernističke gluposti. Pročitao sam taj članak, ne mogu više da se setim ni gde, ni ko ga je napisao, mnogo pre Šešeljevog uspona i posledičnog sunovrata svega ostalog. Urođeni, rekao bih, skepticizam prema površnosti moderniteta, navela me je na pomisao da je metod egipatskih istoričara zapravo nešto najbolje što je istorija ikada dala svetu, a svet to odbacio. Neke stvari – a naročito neke ljude – treba prećutkivati. Držim da kritika Šešelja i Šešelju sličnih ima taman onoliko smisla koliko i kritika saobraćajnih nesreća ili zemljotresa. Takvi ljudi – u čije motive i u čiji unutrašnji svet, kako si primetio, ne želim da ulazim, jer je to besmislen posao – zapravo su mnogo više rušilačke, prirodne stihije ili, možda je bolja definicija, *portparoli rušilačkih stihija*, nego ljudska bića u klasičnom smislu te reči. Takođe sam uveren da je

Šešeljev projekat Velike Srbije i širenja njenih imaginarnih granica – bez obzira da li on intimno veruje u to ili ne – najobičnija zavesa. Taj čovek naprosto hoće da uništava sve oko sebe. I to je sve. Kada su političke okolnosti bile drugačije, zaboravilo se to, vojvoda nije prezaao da svoju destruktivnost pokuša ostvariti unutar političkog sistema socijalističkog samoupravljanja, kao zagriženi komunist, ali mu taj sistem nije baš išao naruku. Tek kada je uklonjen svaki sistem, u strogom značenju reči *systema* – stajati zajedno, biti na okupu, Šešelj je uspeo da realizuje svoje bezumlje. Krajem osamdesetih godina komunistički sistem se urušio, a nikome u Srbiji nije padalo na pamet da krene u izgradnju nekog drugog, jer – tako se ustanovilo na svim relevantnim srpskim mestima – „nacionalno pitanje“ nije rešeno. Mala Srbija može (i mora) da čeka dok ne postane Velika, pa će se, bajagi, onda pristupiti uređivanju.

Srbija je, Miljenko, šešeljizovana pre Šešeljevog uspona, Šešelj je samo – budući inteligentan čovek – u nacionalističkom rasulu video svoju šansu i počeo da govori i radi ono što se istinski tvorci šešeljizma – i dan-danas ugledni svati – nisu usuđivali da govore i rade, ne iz nekog suštinskog neslaganja nego zato što, narodski rečeno, nisu za to imali muda. Šta je, konačno, ideja (i praksa) okupljanja svih Srba ovoga sveta nego svedočanstvo da Srbi u Srbiji nisu u stanju da stoje na okupu, to jest da izgrade održiv državni sistem i da prestanu da se iscrpljuju u seriji manje-više krvavih građanskih ratova. Neki kažu da je Šešelj genije zla, ja, međutim, mislim da je u pitanju stravičan mediokritet. Njegovo zlo je multiplikovano i hipertrofirano zlo zlih jetrva, tipa „dabogda umro“, radovanja kad komšiji crkne krava, uživanja u paljevini komšijskih

zastava i sličnih zluradosti. To, razumljivo, ne umanjuje nijedno njegovo nepočinstvo. Da su okolnosti bile bolje, Šešelj bi u najgorem slučaju terorisaao neki pravni fakultet ili neki opštinski sud, kao što bi Hitler – da su ona vremena bila bolja – širio antisemitizam po gornjoaustrijskim krčmama. Stvar je tu jasna, kada nestane vrlina – a vrlina nije ritualno izgovaranje i pisanje politički korektnih mantri – onda se na istorijskim pozornicama pojavlju – Biblija ima lepo ime za takve tipove – *sinovi pogibli*. Vrlina, Miljenko dragi, nije teorijska sklonost ka dobru, nego snaga da se zlu stane na put. O uzrocima propadanja vrline možeš se – ako već nisi – obavestiti iz knjige Julijusa Evole *Pobuna protiv modernog sveta*, koju je pre nekoliko godina u Alefu objavio Branko Kukić.

Pročitao si verovatno u *Andělu atentata* rečenicu koja kaže da bi fašizam bio nemoguć da na ovom svetu ima bar upola onoliko antifašista koliko se čini da ih ima, i da antifaziizam ne procveta tek onda kada fašizam obavi glavninu posla. Ima u *Andělu atentata* reči i o tome kako parlamentarni sistemi zapravo idu naruku *sinovima pogibli*. Kao što se zna, Hitler se vlasti dokopao na najlegalniji mogući način, a i Šešelj je za svoje bestijalnosti imao snažnu parlamentarnu podršku. Kao i Milošević, uostalom.

Zainteresovala me je ta knjiga Filipa Bloma. Ko je to objavio? Videh neki prikaz na internetu iz koga doznadoh da Blom uzroke Velikog rata vidi – kao, uostalom, i Virilio – u usponu tehnologija i naglom ubrzanju. Tvog, pak, putovanja što se tiče, hotel *Park* je jedva kilometar udaljen od Mosta slobode, preko kojeg se stiže u Irig, pa u Rumu. Ali kako reče, vredelo je zalutati zbog Indije.

B.

Neke ljude zanima kako radi fićin motor, motor tenka ili motor rakete, a mene zanima, dragi Basara, kako radi ljudska glava. Pritom, što je čovjek luđi, budalastiji i beskorisniji, ili što je gori po sebe i po druge ljude – to mene više zanima. Geniji, dobričine i sveci u tom su mi pogledu savršeno neinteresantni. Pa mi je onda zanimljivo i to što bi bilo s nekim da su okolnosti bile malo drukčije.

Tako mi je i Šešelj zanimljiv. Naime, vrlo se živo sjećam afere koja ga je u Sarajevu učinila poznatim. Bio je asistent na Fakultetu političkih nauka, valjda najmlađi doktor nauka u Jugoslaviji, dvadesetsedmogodišnjak, kada je svoga kolegu Branu Miljuša javno optužio za plagijat magistarskog rada. Prošla je godina od Titove smrti, 1981, vrijeme u Bosni i u Sarajevu još uvijek vrlo kvrgavo: zbog ispričanog vica ide se u zatvor, a katkad nije nužan ni vic. Taj Miljuš perspektivni je politički kadar, mladić iz ešalona Hamdije Pozderca, predsjednik Saveza socijalističke omladine... I naravno: prepisao je magistarski rad, u to nema baš nikakve sumnje. O tome se priča po gradu. Govore to profesori s Pravnog fakulteta, neki među njima su partizanski prvoborci, Srbi po nacionalnosti. S vremenom afera će se i pretvoriti u svojevrсни unutar srpski konflikt. Naime, kao i u većini slučajeva kada bi se u Bosni netko naglo osmjelio, ili kada bi pobudalio pa udario po sistemu, stvar se rješavala unutar iste nacionalne zajednice, da ne ispadne kako se jedni obračunavaju s drugima.

U vrijeme kada je nasrnuo na Miljuša, Šešelj je član Saveza komunista Jugoslavije. Postao je to sa sedamnaest, kao udarnik na omladinskoj radnoj akciji. Predaje

na predmetu Teorija o ratu, magistrirao je na Titovom konceptu naoružanog naroda, doktorska disertacija bila mu je *Politička suština militarizma i fašizma*. Iz radničke je porodice, sarajevska sirotinja, otac mu je bio kondukter na lokalnim vlakovima. (Poslije sam često mislio o tome kako mi je, kao dječaku, njegov otac, možda, poništio kartu. Često smo putovali vozom. Cijela porodica, osim mene, imala je popust na željeznicama, jer je djed bio željeznički penzioner...)

Na Miljuša – koji je studirao uz rad i također je bio dijete iz nižih slojeva – Šešelj napada kao pravovjernik, i marksistički, i naučni, i društvenopolitički. Njegova kritika prepisivača, inače vrlo koncizno iznesena na nekom od nastavnčkih vijeća, sve s navođenim citatima i izvorima, koja je kasnije šapirografirana kružila po gradu, imala je u sebi nešto od one Đilasove kritike odmetnutih, pokondirenih drugova, nove klase. Tako da su, na samom početku, nadležne tajne službe imale ozbiljnog posla da izvrnu priču, da šinjel s pogrešne izokrenu na pravu stranu. Nisu ga odmah mogli uhapsiti i osuditi, a nisu ga predugo smjeli pustiti na slobodu. I to iz dva važna razloga. Napadom na Branu Miljuša on je učinio nešto što je, barem u Bosni, bilo nezamislivo i totalno nedopustivo: udario je na nositelje sistema. Ako 1981. u Sarajevu kreneš na Hamdiju Pozderca, Branka Mikulića i na onih recimo dvadesetak ljudi koji čine formalnu ili neformalnu državnu elitu – među kojima je svakako i Brane Miljuš, kao prvi među omladincima – to je isto kao da si udario po državi, socijalističkoj revoluciji, komunizmu. Ako si jebo majku Brani Miljušu, jebo si je i Titi lično, njemu i Marxu, Engelsu i Lenjinu, pride.

Tada su ga počeli pratiti, i bilježiti šta priča i s kime priča. Godinu dana kasnije, 1982, izbacili su ga iz Saveza komunista Jugoslavije, pod obrazloženjem da je nastupao s „anarholiberalnih pozicija“ (nacionalizam se još nije spominjao), a ubrzo zatim je povučen iz nastave i, čini mi se, prebačen u fakultetsku biblioteku. Šešeljevo praćenje, njegova javno iskazana ozloglašnost u Sarajevu, trajala je cijele tri godine. Prvi put je uhapšen februara 1984, u vrijeme Zimskih olimpijskih igara, i o tome je objavljena mala vijest u *Oslobođenju*. Odmah zatim je pušten. Opet je hapšen dva mjeseca kasnije, pa je opet pušten. A onda je definitivno lišen slobode – a bogme i pameti – 15. maja 1984, dva dana nakon što je policija proslavila Dan bezbjednosti, i to u vozu za Beograd. Cijelo to proljeće javnost je preparirana za finale priče o Šešelju i za veliki politički proces.

Naknadna sjećanja, ali i naknadni naši životi, sve ono što se zbivalo u sljedećih tridesetak godina, uključujući i odvratne i ponižavajuće devedesete, opsadu Sarajeva i sve one ratne zločine, pomalo zatrpavaju naše duše i pameti, tako da se vrlo često više i ne možemo sjetiti ne samo događaja iz osamdesetih, nego ni nečega još važnijeg: atmosfere vremena. A te tri godine, od 1981. do 1984, bile su strašne, kao zlokoban spoj bezbrižne svakodnevice, punka, novog vala, novih filmova u bioskopima, prividne slobode i liberalizma s jedne strane, te nečega što je, ali doista, nalikovalo na neke Staljinove godine. Sudi se muslimanskoj grupi, na čelu s Alijom Izetbegovićem, sudi se nekim Hercegovcima, u procesu oko ukazanja Gospe u Međugorju, sudi se nastavniku marksizma i filozofije u Tuzli... Na sve strane se po Bosni prilično udarnički

sudi, a oko nekih ljudi vladaju zavjera šutnje i neka ledena atmosfera, ne pozdravlja ih se na ulici, prelazi se na drugu stranu trotoara, jer se, brate, zna da će ih uhapsiti i da okolo hodaju kao živi mrtvac. Takav je bio slučaj sa Šešeljem. On je među tim živim mrtvacima Centra službi državne bezbjednosti u Sarajevu bio glavni živi mrtvac.

Moj otac znao je neke od profesora s Fakulteta političkih nauka, liječio ih je od srca, alkoholizma i njihovih partizanskih rana, a oni su mu s jezom govorili o Šešelju. Govorili su mu o tome što taj mladić od sebe radi i što će mu ovi zbog Miljuša učiniti. Otac se pravio važan, pa nam je ispod glasa o tome pričao. Imao sam šesnaest-sedamnaest godina dok sam slušao taj šapat. Tada sam osjetio nešto što nepogrešivo prepoznajem u memoarskim prozama o Moskvi i Lenjingradu 1937.

U to vrijeme Šešelj je bio prilično usamljen. Inatio se i pred policijskim doušnicima govorio ono što su oni željeli čuti. Na suđenju su mu priredili vijeće od samih Srba, sudac je bio Srbin, zapisničarka je bila Srpkinja, suci porotnici bili su Srbi, samo jedan član vijeća bio je, barem prema imenu (zvao se Trpimir), Hrvat.

Proces je trajao dva mjeseca, uz svakodnevne izvještaje na petoj stranici *Oslobođenja*. Devetog jula donesena je presuda: osam godina zatvora. S obzirom na delikt: stavovi iskazani u privatnim razgovorima, inkriminacije iz neobjavljenog rukopisa... bila je to za jugoslavenske prilike drakonska kazna. Na Vrhovnom sudu kazna je smanjena na šest godina, pa na četiri, i na kraju je pušten nakon dvije godine robije. Godine 1986. širom Jugoslavije organizirana je peticija za Šešeljevo puštanje iz zatvora. Na kraju su ga se pokušali riješiti tako što su ga pustili.

Sve što se dalje zbivalo, to znaju svi, i to je već bio isti ovaj Šešelj kojeg danas znamo, koji okolo spaljuje zastave, koji zajebava haške suce i tužitelje, ali i koji je tokom rata gadno ojadio, unesrećio, u bijedu, progonstvo i smrt poslao mnoge ljude. A mnogim drugima je poslužio kao primjer dokle se smije ići, šta se smije govoriti i kako se treba obračunavati s naoružanim ili nenaoružanim pripadnicima drugih naroda, s njihovim ženama, djecom... Šešelj, vjerojatno, nikoga nije svojeručno zaklao zahrđalom kašikom, ali volio bih povjerovati da takvo što, podgovoren njegovim riječima, nije učinio nijedan njegov sljedbenik. Volio bih, kažem, povjerovati, ali ne mogu.

Ljeta 1992, dok su po Sarajevu padale granate, sjedio sam u bivšoj zubarskoj ordinaciji jednoga mog komšije. Pili smo rakiju i razgovarali. Bio je tu jedan bivši istaknuti debeovac, tada nekakav faktor u obrani grada, i on je s merakom i do u detalje pripovijedao kako su Šešelja u zeničkom zatvoru silovali. Tom se pričom, valjda, borio protiv Šešelja, koji je sada sa svojom paravojskom šervanio negdje po Bosni ili po istočnoj Slavoniji. Slušao sam ga i bilo mi je muka. Nisam znao hoću li preživjeti rat i opsadu, ali sam dobro znao da se jedan drugi oklop oko nas zatvorio i sklopio i da nikada nećemo izgovoriti cijelu istinu o svojim životima, niti ćemo ikada doći u priliku da pljunemo u lice onima koji su početkom osamdesetih ljude pretvarali u žive mrtvace, hapsili ih po vozovima i sudili im zbog neduhovitih viceva o odsječenju Brozovoj nozi...

Zanima me, dakle, šta je u toj glavi koja pali zastavu. U glavi mog danas već pokojnog poznanika, bivšeg udbaša, koji pokušava uveseliti društvo pričama o zatvorskim silovanjima i takvom vrstom veselja u nama budi patriotski

duh, dok Šešeljeva braća po naumu bombama ruše grad – to, zapravo, jako dobro znam. O njemu mogao bih napisati priču. Ali šta je u Šešeljevoj glavi, to zapravo ne znam.

Upitaš li se, Basara dragi, šta se u međuvremenu dogodilo s Branom Miljušem? Na kojoj je on završio strani i s kakvim uvjerenjima? Odgovor je gotovo banalan: eno ga na istoj strani sa Šešeljem. Naravno, Miljuš ne pali zastave, nije sveprisutan i ratoboran, tako da se učini da ga i nema. Ali to je, naravno, samo privid. Da ga sretnem na ulici u Beogradu, vjerujem da bih ga prepoznao po starim novinskim fotografijama. Iako, milije mi je ne sresti ga. Znam šta je i u njegovoj glavi.

Philippa Bloma objavila je zaprešićka Fraktura. Potrudit ću se da ti nabavim knjigu i da ti je pošaljem u Bešku. Stvarno je zanimljiva i na svoj način poučna. Inače, ništa nije tako poučno kao stare novine. Kad bi to bilo moguće, pretplatio bih se na sarajevsko *Oslobođenje* s početka osamdesetih, svako jutro da mi donose broj od prije trideset i pet godina. Stare su novine vrlo aktualne i pravovremene u izvještavanju, današnje novine mnogo kasne, tako da nikada neće postati dovoljno stare.

Evo opet neke vjetruštine, puše kroz borove i trešnju koja još nije propupala... Vjetar u mojim borovima podsjeća me na more od nekad.

Živio,

m

3. 4. 2015.

Povezani smo snažnim vetrom, Miljenko, možda onim koji duva sa platna Paula Klea *Anđeo istorije*. Ovde preko

dana bude tiho, a negde oko deset uveče tako dune sa Dunava da sam sinoć pomislio da je voz (pruga je u blizini) iskočio iz šina. Stihije sveta su se, očigledno, uskomesale poslednjih godina, a naruku im ide i meteorološka histerija koju smo pominjali i u prethodnom dopisivanju.

Šešelja što se tiče, srazmerno sam dobro upoznat sa njegovim životnim putem. U vreme o kome govoriš, bio sam član redakcije *Književne reči* koja je, možeš misliti, slovila kao leglo (nepostojeće) opozicije, pa sam tu, u redakciji, po kojoj su cirkulisali „dobro obavešteni izvori“, štošta saznavao, između ostalog i Šešeljeva zatvorska priključenija, a bio sam i u prilici da vidim kopiju teksta zbog kojeg je zaglavio u KP domu „Zenica“. Ubistveno dosadno štivo. Sećam se samo dosade, sve ostalo sam zaboravio, ne namerno; naprosto, nije tu bilo ničega što bi se prilepilo za sećanje.

Država koja je zazirala od takvih tekstova (i njihovih autora) nužno je morala propasti. Beše se čulo u to vreme i za pakleni tretman kome je Šešelj bio podvrgnut. E sad, surovosti totalitarnih robija dvojako deluju na njihove žrtve: jedni se (ređi slučajevi) nekako pročiste i oblagorode; drugi se (češći primeri) načisto prozle. Šešelj spada u ove druge. Napisao sam ti već da sam Šešelja „uživo“ video samo jedanput, kojom prilikom sam ga i upoznao ispred čuvene Blagojevićeve trafike pred hotelom *Balkan*, i da je na mene ostavio utisak teškog gubitnika, što je i bio i što je – u suštini – i ostao. Jedna od nevolja ovog sveta, a naročito njegovog balkanskog fragmenta, krije se u činjenici da njegove poslove sve više preuzimaju gubitnici, i to je činjenica koju najbolje objašnjava Jejtsov stih – „Najbolji ni u šta ne veruju, dok se / najgori nadimaju od žestine“.